

Šaur, Vladimír

Srbocharvátské slovníky

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1962, vol. 11, iss. A10, pp. 216-217

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100220>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Záslužné na Gregorově Slovníku je to, že uvádí řadu ustálených lidových rčení a slovních spojení. Četná z nich nebyla dosud zachycena a zasluhují proto pozornosti (*to je život bez rukávní, něco je na maderu, dlóho nebude tránu šlapat*).

V tomto materiálově bohatém slovníku najdeme četné shody s nářečím na severovýchodní Moravě i na Slovensku, např. slova *bídné, biják I°, cahovitě, campari* (laš. *capary*), *čabrat se, neúroku* (laš. *neuroku, bezyrokuf, valaš. neuroku*), *rovniča, zavdy* atp. S nářečím na pohraničí moravsko-slovenském souvisí také řada slov reprezentujících v lexiku slavkovsko-bučovického nářečí již bezpochyby archaickou vrstvu; jsou to slova jako *mňateňica, čina, beleš, pestfo, plezmero, širúch*. Některá hesla tím, že jsou v Gregorově Slovníku doložena z okolí Slavkova a Bučovic, ukazují zřetelně, že jsou součástí rozsáhlejšího územního rozložení, zabírajícího i oblasti nářečí v Čechách; tak např. slova *camrat, rabijácké* nejsou zástupci jen shod hanácko-východomoravských, ale také moravsko-českých vůbec. Mezi vzácné archaismy lexika moravských nářečí lze zařadit i sloveso *oznat se*.

A ovšem najdeme ve Slovníku hojnost slov z nářečí hanáckých dosud neznámých. (Bartoš v Dialektickém slovníku moravském některá z nich zachycuje, ale nejde o reprezentanty hanácké.) V jejich zachycení je největší zásluha Gregorovy práce. Tato slova jsou pozoruhodná svou sémantickou i formální stránkou: *casna, dužňit, jest* (= jídlo), *sádlí* (= důvěrník obce), *řupoň, mladší, cépňica, mlutevňa, počinek, króža, křemela, koplín* (srov. západomoravské *koplín, koplínek*), *lebáň, učřňa, vďvadlo* apod.

Jistou nesoustavnost práce nad Slovníkem způsobilo velké časové rozpětí mezi prvními zápisnými (r. 1907) a vlastním otištěním materiálu. Tím si lze vysvětlit nejen částečnou nestejnou rodost výstavby hesel, jak jsme o tom mluvili výše, ale také to, že ve Slovníku chybí tzv. vnitřní excerpce hesla. V citátu, který doprovází objasnění významu, objevíme nezřídka vzácné slovo, které jako samostatné heslo uvedeno není, např. *delňik* = dělnický vlak (u hesla *břítí*), *kamkeré* v dokladové větě *máš vlasi jak brapči hňizdo, vlasi kamkeré* (u hesla *brabec*), *rozařit se* = nastává jaro (heslo *bagóňď*) *zákožňí krť* (heslo *baňka*), atd. Citelný je tento nedostatek u slov gramatických: u spojka a předložek chybějí často ty případy, které jsou zajímavé svou frazeologickou neobvyklostí (*chytře nad všema*); spojka *že, když, kdyby* a předložka *za* nejsou ve Slovníku uvedeny vůbec. Jako samostatná hesla by z těchto chybějících, ale pod jinými hesly skrytých slov pro svou hláskovou podobu zasluhovala být slova *kract, korotja, krť, ostózet* aj.

Gregor pracuje také s mnoha zkratkami, z nichž by se ty, které autor významově nerozlišuje blíže, daly spojit v jednu, např. *hanl., pejor. a přih. v pejor., dom. + hypok. v hypok., hum. + žert. v žert.* Při grafické úpravě by bylo bývalo vhodnější zvolit jako znaménko zastupující heslové slovo v odvozeninách ne rovnou čárku (-), která často bývá zaměňována za delší pomlčku (—), ale krátkou vlnovku (~).

Celé práci by byla ku prospěchu krátká informace o gramatické výstavbě nářečí na Slavkovsku a Bučovicku.

Slovník nářečí slavkovsko-bučovického zasluhuje si opravdové pozornosti; jeho největší cena je především v bohatství hodnotného materiálu. Autor se skutečnou péří a znalostí obsáhl všechny oblasti venkovského života v jeho sociálním i generačním složení. Po této stránce může být Gregorův Slovník dobrým materiálovým pramenem pro srovnávací studium slovní zásoby českých nářečí.

Rudolf Šrámek

Srbocharvátské slovníky — Zatímco pro jiné slovanské jazyky můžeme užívat velkého počtu různých slovníků, zůstává v poslední době srbocharvátská strana lexikografického zájmu. Badaatel-slavista musí však přihlížet ke všem slovanským jazykům, a tu pocítí nedostatek srbocharvátských slovníků zachycujících novější stav jazyka. Má sice k dispozici několik osvědčených slovníků starších, jako Merhautův *Veliki češko-hrvatski rječnik*, s. a., nebo Filipovičův *Džepni rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika* z r. 1896, avšak tyto slovníky v mnohém zastaraly. Z novějších je možno považovat za vynikající *Serbsko-chorvatsko-russkij slovar'* I. I. Tolstého, ale ten je v našich knihovnách dosti vzácný. Nedostatek srbocharvátských slovníků v poslední době zmírnil dva nové sovětské slovníky, malý S. D. Ivanoviče, *Russko-serbsko-chorvatskij slovar'*, Moskva 1960 (436 s.), a rozsáhlejší R. I. Grigorjevové, *Kratkij serbsko-chorvatsko-russkij slovar'*, Moskva 1960 (640 s.)

Ivanovičův slovník obsahuje 8200 slov a na malý rozsah je poměrně dobře zpracován. Všimá si nejen slovních ekvivalentů, ale v poměrně široké míře též vazeb a frazeologických konstrukcí. Citlivá pozornost je věnována případům, kdy se za ruskou konstrukci s neshodným přívláskem užívá v srbocharvátsčině spíše konstrukce s přívláskem shodným, a naopak. Pečlivě jsou zachyceny případy odchylek v předložkových vazbách a vazbách sloves se jmény. Slovník se orientuje na mluvu Bělehradu, u užívaných slov přihlíží i k charvátské variantě a k provincialismům

(*stol* — *sto*, *astal*; *trubočist* — *dimničar*, *odžačar* atd.). Slabinou slovníku zůstalo, že si autor na mnoha místech nedostatečně ujasnil postup. Ve snaze, aby slovníku mohli užívat i lidé bez filologického školení, nepřipojil k němu gramatický přehled a gramatické výklady podal v samostatných heslech. Tak jsou uvedena jako oddělená hesla *ja* — *menja* — *mne* — *mnoj*, *ty* — *tebja* — *tebe* — *toboj* a jiné pádové tvary zájmen. Jestliže autor v úvodu píše, že slovník je určen pro Rusy, pak je nepochopitelné, proč je přízvuk uveden na ruských heslech, a nikoli na srbocharvátšských ekvivalentech. Přes jisté nedostatky přijde však nový slovník překladateli vhod.

Jiného charakteru je slovník Grigorjevové. Na rozdíl od Ivanoviče, který vychází z potřeb běžné konverzace, orientuje se Grigorjevová v první řadě na potřeby studentů. Její slovník byl připraven k vydání již v roce 1949, nemohl však vyjít. V letech 1958—1959 byl znovu doplněn a poté vydán. Cenné je, že slovník prohlédl zesnulý A. Belič, který prověřil všechny srbské přízvuky. — Srovnáme-li slovník Grigorjevové s větším slovníkem Tolstého, pozorujeme tyto rozdíly: 1. Grigorjevová nezahrnuje do slovníku odborné a technické názvy, 2. neuvádí odvozená slova, pokud se významově příliš neliší od základních, 3. nevypočítává všechny různé ruské ekvivalenty. Proto ačkoli má Tolstého slovník 50 000 slov a Grigorjevové jen 24 000, postačí slovník Grigorjevové běžné potřebě a uspokojí i odborníka, nejde-li o příliš speciální překlad.

Také Grigorjevové se opírá o bělehradský úzus a jen v jistém rozsahu přihlíží k významům regionálním. Např. uvádí charvátšské ekvivalenty, jako slovanské názvy měsíců *sječanj*, *veljača* . . . , dále *nogomet*, *kolodvor*, *kazalište*, *tvornica* apod. Nepřihlíží k málo užívaným slovům *zrakoplov*, *žarulja*, kupodivu tu není pro význam „rýma“ slovo *hunjavica*, pouze *kijavica*. Autorka se snažila pokud možno popsat lexikální spisovnou normu. Protó často nepoznamenává, že mnohá slova jsou rozšířena jen na určité části území. V srbocharvátštině však má údaj o územním omezení výskytu slova velkou důležitost, zejména u takových slov jako *stouvenski*, *spoljni*, *brijač*, jejichž význam se podle území mění. Je nepřesné, jsou-li k slovu *brijač* připojeny ruské ekvivalenty — 1. *britva*, 2. *parikmacher*, neboť ve významu *britva* se tohoto slova užívá jen v srbské části, ve významu *parikmacher* pak jen v charvátšské části Jugoslávie.

Nevýhodou obou slovníků je, že neobsahují srbocharvátšská slova, která vznikla nebo změnila svůj význam v době nejnovější. Tak např. pro význam „plnicí pero“ ustupuje termín *nalivpero* novému *penkalo*. Takovéto změny nejsou u nás známy a bylo by potřeba je zachytit.

Důležitou součástí slovníku Grigorjevové je výběrný gramatický přehled, též z pera A. Beliče. Krátké a výstižné poučení dá uživateli jasnou představu o tvoreni a zejména o užití gramatických prostředků. Slovník Grigorjevové je tedy schopen prokázat cenné služby.

Závěrem nás napadá otázka: kdy se objeví srbocharvátško-český a česko-srbocharvátšský slovník, zpracovaný podle současného stavu obou jazyků?

Vladimír Šaur

Dva významné dialektologické příspěvky — Zájem o slovanskou dialektologii v poslední době potěšitelně vzrůstá nejen u nás, ale též v ostatních lidově demokratických zemích. Máme dnes už početnou řadu nářečních monografií, které využily cenných metodologických výtěžků prací předcházejících a v nichž se uplatňují hlediska synchronní a historické dialektologie. Dialekty slovanských národních jazyků stojí v popředí zájmu lingvistů (1) jak z hlediska mluvnické stavby vcelku, (2) tak i jednotlivých systémových jevů; (3) zvláště důležité jsou popisy mluvnické stavby dialektů (např. slovenských) obklopených prostředím geneticky nepřibuzných dialektů (např. maďarských).

Monografie moskevské dialektoložky V. G. Orlovové je monografií druhého typu, monografie budapeštského dialektologa I. Sipose je pak monografií třetího typu.¹ Cíl obou těchto prací je zcela odlišný; plyne z povahy sebraného nářečního materiálu. Jestliže práci V. G. Orlovové je možno označit jako příspěvek k poznání vývoje ruského národního jazyka, tu práce I. Sipose chce ukázat na odolnost mluvnické stavby slovenských nářečí v maďarském prostředí a na princip jazykového míšení.

Práce Orlovové podává vývoj afrikát v ruštině v těsné souvislosti se vznikem ruských nářečí. Metodicky se O. opírá o plodné výtěžky jazykového zeměpisu. Je si však vědoma toho, že jednostranné upírání na jazykové zeměpisné metodě vedlo by pouze k odhalení tzv. vnější historie — svou práci nenazývá pochopitelně studií jazykově-zeměpisnou —, k přeceňování vnějších faktorů, ke zkoumání jedné stránky jazyka, totiž jazyka jako jevu společenského. Proto klade hlavní důraz na místo afrikát v systému ruštiny. Při historickém výkladu afrikát vychází sice ze starších názorů (např. Šachmatova, Seliščeva, nejnověji Avanesova aj.), snaží

¹ V. G. Orlova, *Istorija afrikat v russkom jazyke v svjazj s obrazovanijem russkich narodnych govorov*, Moskva 1959, stran 210 + 6 map; — I. Sipos, *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor-Gemeinden des Bükk-Gebirges*, Budapest 1958, stran 344 (se slovníčkem).